

378.147::34

KLINIČKO PRAVNO OBRAZOVANJE – NUŽNI DEO OBRAZOVANJA PRAVNIKA

Doc. dr Dragana Randelović*

*„Suština znanja je da ga primeniš, ako ga imaš!
Ako ga nemaš, priznaj i uči.“*

Confucius

Apstrakt:

U ovom radu, autor nastoji da kroz kratak prikaz pojma, obeležja, metoda i predmeta kliničko pravno obrazovanje ukaže na njegov značaj i razloge uvođenja u nastavni plan i program pravnih fakulteta. Naime, teorijsko znanje koje studenti stiču tokom studija, ma koliko ono bilo kvalitetno i višeslojno, nije dovoljno da im omogući samostalno obavljanje pravničkog poziva nakon dobijanja diplome. Uspešno i kvalitetno obavljanje pravničke profesije iziskuje posedovanje brojnih veština, kao što su veština intervjuisanja, savetovanja, pisanja pravnih akata i dr., a upravo one su predmet izučavanja kliničko pravnog obrazovanja. Na većini pravnih fakulteta jesu oformljene pravne klinike, međutim one imaju samo fakultativan karakter. U radu autor nastoji ukazati i na neminovnost uvođenja kliničko pravnog obrazovanja kao obaveznog predmeta, čime se svim studentima pruža kvalitetno i kompletno teorijsko i praktično znanje, koje će im omogućiti da stručno, savesno, odgovorno, kvalitetno, profesionalno i samostalno obavljaju svoj budući poziv.

Ključne reči: pravne klinike, kliničko pravno obrazovanje, pravni intervju, pravna etika, simulacije suđenja

UVOD

Na prvi pogled, pojam kliničko pravno obrazovanje više asocira na oblast medicine nego na samo pravo, i možda dovede do zabune pravne laike. Međutim, veza nije potpuno slučajna, a pravo i medicina, iako dve neuporedive naučne discipline, po svom značaju, mogu „stati rame uz rame“ jedna uz drugu. A. Ljublinski i V. Rou, istaknuti profesori, još početkom 20. veka, razmišljajući o

* Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru, docent za užu naučnu oblast građansko pravo, e-mail: d.randjelovic@uninp.edu.rs.

konceptu pravne klinike, napravili su poređenje sa tradicijom lekarske profesije po kojoj studenti učeći, istovremeno rade na klinici pružajući pomoć pacijentima pod nadzorom iskusnih lekara. (Kovačević, Kuštrimović, 2003:8) Kao što su lekari neophodni za održanje ljudskih života, isto tako su pravnici neophodni za održanje ljudi kao pravnih subjekata i nužni za ostvarivanje njihovih osnovnih ljudskih prava. Pravo je jedna živa disciplina i za njeno istinsko poznavanje i primenu nije dovoljno slepo poznavanje teorije i propisa. Pravo je mnogo više. Kao što se ne može zamisliti lekar specijalista bez specijalističke prakse u toku koje primenjuje stečeno znanje na žive pacijente, i stiče mnoga druga znanja i veštine koje knjige nisu u stanju da pruže, isto važi i za pravnike.

Tradicionalni način studiranja na našim pravnim fakultetima svojim studentima, po završetku školovanja, pruža samo diplomu, koja ih ne čini stručnjacima već jalovim pravnicima nesposobnim da primene svoje stečeno znanje na konkretne slučajeve. Oni će svoje praktično znanje steći, kroz nekoliko godina, ali učeći na sopstvenim greškama koje su neminovne za sve one koji se upuste u rešavanje konkretnih životnih problema potkovani samo teorijskim znanjem. Veliki je rizik da će u tom dugom procesu sticanja prakse izgubiti svoj ugled.

Naravno, naš obrazovni sistem predviđa polaganje pravosudnog ispita kao uslov za bavljenje advokaturom, pozivom sudije ili tužioca. Kao uslov za polaganje ispita jeste stečeno radno iskustvo na poslovima radne struke i to:

- dve godine u sudu, javnom tužilaštvu, javnom pravobranilaštvu i advokaturi;
- tri godine u organu za prekršaje, drugom državnom organu, organu teritorijalne autonomije i lokalne samouprave;
- četiri godine u preduzeću, ustanovi ili drugoj organizaciji.¹

Međutim, ceo ovaj sistem zaslužuje kritiku, kojom se šire nećemo baviti na ovom mestu. Naime, diplomirani pravnici koji su svoju praksu obavljali u preduzećima i ustanovama ne mogu steći veštinu pisanja pravnih akata, kao što su krivične prijave, rešenja, tužbe, molbe, presude, ugovori. Umesto stavljanja težišta na praktičnom znanju, kandidati za polaganje pravosudnog ispita su opterećeni besomučnim nastojanjem da obnove celokupno znanje stečeno na fakultetu.

Poziv pravnika je izuzetno značajan. Da bi pravnik kvalitetno, dostojno, profesionalno obavljao svoj poziv nije dovoljna samo slepa, mehanička primena propisa. Da bi neko bio dostojan ovog poziva, pored znanja treba posedovati brojne druge kvalitete i veštine kao što su pravna etika, profesionalna odgovornost, profesionalna moralnost, veština pisanja pravnih akata, intervjuisanja, savetovanja i dr. Upravo su ove veštine predmet izučavanja predmeta kliničko pravno obrazovanje. U dosadašnjoj uporednoj praksi, pravne klinike su formirane na dva načina:

- kao samostalne institucije, sa statusom pravnog lica ili

¹ Čl. 2. Zakona o polaganju pravosudnog ispita, „Službeni glasnik RS“, br. 16/97.

- pri pravnim fakultetima – kao organizacioni deo fakulteta (institut) ili kao nastavni predmet – obavezni, izborni ili fakultativni. (Lazić, 2003:7)

Na većini pravnih fakulteta, u zemlji ali i inostranstvu, osnovane su pravne klinike, kao organizacioni deo fakulteta (institut), pri čemu one predstavljaju fakultativan oblik nastave. Na Departmanu za pravne nauke Internacionalnog Univerziteta u Novom Pazaru, kliničko pravno obrazovanje pionirski je uvedeno u nastavni plan i program studijske 2014/2015 godine kao obavezan predmet na trećoj godini osnovnih akademskih studija. U okviru ovog predmeta studentima se pruža kompletno teorijsko i praktično znanje, čime se uspešno zaokružuje njihov obrazovni proces. Ovo im omogućava da nakon dobijanja diplome, stručno, profesionalno, odgovorno, uspešno, a pre svega samostalno obavljaju svoj poziv. Opredivši se za kliničko pravno obrazovanje kao obavezni predmet ovaj vid nastave je, dobijajući obavezujuću snagu, podignut na viši, kvalitetniji nivo.

KLINIČKO PRAVNO OBRAZOVANJE – POJAM I OBELEŽJA

Kliničko pravno obrazovanje (clinical legal education) je interaktivni metod edukacije studenata prava, koji ima za cilj da ih obuči određenim pravnim veštinama, neophodnim kako bi svoj budući poziv obavljali stručno, savesno, samostalno i uz visoku profesionalnu odgovornost i moralnost.² To je program pravničkog školovanja koji obezbeđuje neposredno pravničko iskustvo studentima pravnih fakulteta, a istovremeno i pruža besplatnu pravnu pomoć ugroženim kategorijama stanovništva, čime ostvaruje značajnu društvenu funkciju. Rad pravnih klinika baziran je na primeni tzv. kliničkih metoda proučavanja, koji predstavljaju niz interaktivnih metoda rada koji se kombinuju, dopunjuju i prepliću čineći tako kompletnim ovaj složeni proces. Kliničko pravni metod je zasnovan na novoj koncepciji prema kojoj se praktično znanje stiče primenom metoda učenja zasnovanog na principu „learning by doing“ (učenje kroz činjenje). Radi se o specifičnom procesu iskustvenog učenja, koje uključuje niz sukcesivnih aktivnosti: preuzimanje određene radnje ili niza povezanih radnji, diskusija i analiza delatnosti, uopštavanje i izvođenje zaključaka i primena naučenog. (Matijević, 2014:33)

Studenti u okviru tradicionalnog načina studiranja obavljaju praksu u brojnim institucijama, sudovima, policijskim upravama, centrima za socijalni rad, zavodima za izdržavanje kazne, mentalno zdravlje i brojnim drugim, gde se upoznaju sa načinom njihovog rada i funkcionisanja. Međutim, prilikom obavljanja prakse u ovim institucijama oni su samo pasivni sakupljači informacija, bez ikakve mogućnosti aktivnog učešća u procesu njihovog rada i pružanja usluga. Za razliku od ovih, tradicionalnih vidova sticanja teorijskog i praktičnog znanja, u okviru kliničko pravnog obrazovanja, primenjuju se aktivni i interaktivni metodi učenja. Aktivni metodi rada podrazumevaju individualni kontakt i dijalog koji student

² <http://www.ius.bg.ac.rs/Pravna%20klinika/PRAVNA%20KLINIKA.htm>, pristup dana 28.03.2015. godine

uspostavlja sa nastavnikom prilikom rešavanja pojedinačnih zadataka, pri čemu on aktivno učestvuje u procesu učenja. (Petrušić, 2003:16) Interaktivni metodi rada podrazumevaju zajedničko delovanje, odnosno učešće nastavnika i studenata u simulacijama i drugim oblicima zajedničkog rada. Osnovna karakteristika ovog oblika učenja jeste to da su i nastavnik i studenti subjekti učenja, odnosno partneri u ovom procesu razmene informacija i znanja. (Lazić, 2003:22)

Kliničko pravno obrazovanje obuhvata dva ciklusa obuke:

1. Program opšte obuke – koji obuhvata četiri centralne teme : pravni profesionalizam i pravna etika, veština intervjuisanja, savetovanje, veština pisanja pravnih akata;
2. Program praktične obuke – simulacije suđenja i pružanje besplatne pravne pomoći u okviru Pravnih klinika.³

PRAVNI PROFESIONALIZAM I PRAVNA ETIKA

Moral i pravo su dve srodne i povezane oblasti, a samo pravo ima svoj osnov u moralu. Moral označava skup pravila ponašanja koja se dugo vremena ponavljaju u široj ili užoj zajednici i koja on prihvata, kao pravna pravila. Moral je društvena norma koja konkretizuje dobro kao vrhovnu ljudsku vrednost. Odnos između prava i morala je dvosmeran, s jedne strane moral utiče na stvaranje prava, ugrađuje se u pravo, a s druge strane i pravo ima uticaj na moral. (Beljanski,2010:15) Moralnost je osećaj dužnosti koji predstavlja pokretačku moć da se deluje na osnovu moralnog stava. (Beljanski,2010:21)

Profesionalizam označava stručno ponašanje, odnos prema nekom poslu kao profesiji. Profesija se definiše kao glavno zanimanje sa odgovarajućom stručnom spremom, kojom neko zarađuje za život.

Etika je grana filozofije u kojoj se ispituju merila za vrednovanje moralnog delovanja i izvori, smisao i ciljevi morala. Pravna etika je grana primenjene etike koja ima za cilj primenu standarda ponašanja na moralne dileme, koje se reflektuju u praksi. (Stojanović, 2010:60) Pravna etika sadrži pravila o ponašanju pripadnika pravničke profesije, kada primenjuju pravo. Ova pravila sadržana su u kodeksima profesionalne etike.

Zbog čega je neophodno u toku samog studiranja usaditi studentima u znanje i osnovne etičke kodekse. U profesijama kao što su pravničke, u kojima su odluke prepuštene pretežno sudu savesti veća je opasnost od zloupotreba. One su još češće kada je pružalac pomoći u mogućnosti da, lišen spoljne kontrole, iskoristi tuđu nevolju, neukost ili lakovernost korisnika kako bi nametao svoje usluge, disreditovao konkurenciju ili se preporučivao lažnim obećanjima, podržavanju neosnovanih očekivanja, ohrabrivanju u posezanju za neregularnim ostvarivanjem prava i stavljanjem u izgled korišćenja nedozvoljenih ili nečasnih sredstava. (Beljanski,2010:21) Savet Advokatskih komora i pravničkih udruženja Evropske

³http://www.prafak.ni.ac.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=376&Itemid=469&lang=lat, pristup dana 28.03.2015. godine

unije (CCBE) u svojoj preambuli o ulozi advokata navodi sledeće: „Advokat mora služiti interesima pravde kao i onima čije slobode mu je povereno da dokazuje i brani, a njegova obaveza je ne samo da zastupa predmet njegovog klijenta već i da bude njegov savetnik. Funkcija advokata ga stoga izlaže raznim moralnim i pravnim obavezama prema klijentu, sudovima i drugim organima“. (Moliterno, 2006:17) Zbog toga profesije poput advokatske, sudijske ili tužilačke, imaju posebne etičke kodekse koji im nameću određene standarde ponašanja i koji ih stalno podsećaju da moraju odoleti sopstvenim slabostima i brojnim iskušenjima. Pravila advokatske etike imaju svoj izvor u dva pravna dokumenta: Statut advokatske komore Srbije i Kodeks profesionalne etike advokata. Etički kodeksi su doneti i za sudije i tužioce, i oni sadrže detaljna pravila u skladu sa kojima oni moraju da vrše svoju dužnost. Međutim, kodeksi profesionalne etike nisu samo moralni apeli i smernice čije je poštovanje prepušteno samo savesti subjekata na koje se odnose već njihovo nepoštovanje povlači brojne sankcije. (Beljanski,2010:21) Zakonom o advokaturi⁴ je propisana dužnost advokata da pravnu pomoć pruža stručno i savesno ,u skladu sa zakonom, statutom i kodeksom advokatske komore, a nepoštovanje ovih akata povlači sankcije među kojima može biti i brisanje iz imenika advokata (čl. 77. Zakona o advokaturi). Zakon o sudijama⁵, predviđa takođe obavezu poštovanja Etičkog kodeksa pod pretnjom primene sankcija koje mogu biti u vidu umanjenja plate ili zabrane napredovanja u službi (čl. 91. Zakona o sudijama).

PRAVNI INTERVJU

Intervju se definiše kao profesionalnim ciljem usmereni razgovor dve osobe koje imaju međusobno komplementarne uloge. Intervju predstavlja jednu od ključnih metoda u radu stručnjaka mnogih profila, naročito kod tzv. pomažućih profesija koji su po prirodi svog posla u konstantnom direktnom kontaktu sa ljudima. (Srna, 2011:22) Bez obzira da li će obavljati poziv sudije, advokata, tužioca, ili će raditi u centrima za socijalni rad ili drugim institucijama, pravnici će se stalno susretati sa ljudima, različitog profila sa kojima će biti u svakodnevnom odnosu intervjuer-klijent. U ovim intervjuima, prevashodni značaj neće imati njihova potkovanost teorijskim znanjem, već posedovanje određenih veština i njihova primena u cilju uspešno vođenog razgovora u svakom konkretnom slučaju. U ove veštine spadaju pre svega veština slušanja, veština tumačenja verbalnih i neverbalnih poruka, veština uspostavljanja odnosa poverenja sa klijentom i dr. Savremeni način života, moderni vidovi komunikacija, otuđenost, nedostatak vremena, doveli su do toga da mladi ljudi ne umeju da uspostave dobar prvi kontakt i da razviju komunikaciju pri neposrednom kontaktu. Savremeno komuniciranje se svelo na slanje poruka i virtuelne odnose, a slušanje, kako u

⁴ „Sl. glasnikRS“, br. 31/2011 i 24/2012 – odluka US.

⁵ „Sl. glasnik RS“, br. 116/2008, 58/2009 – odluka US, 104/2009, 101/2010, 8/2012 – odluka US, 121/2012, 124/2012 – odluka US, 101/2013, 111/2014 – odluka US i 117/2014.

poslovnim tako i privatnim odnosima, svodi se samo na neke od oblika neslušanja.⁶ Međutim, pravnička profesija, uprkos modernizaciji, bazira se na neposrednom kontaktu ljudi. Brojni vrsni mladi stručnjaci, uprkos izuzetnim akademskim uspesima, ne umeju da uspostave odnos poverenja sa klijentima, ne ostavljaju dobar prvi utisak, ne obraćaju pažnju na neverbalne poruke. Ovo rezultira gubljenjem klijenata, neblagovremenoj zaštiti žrtava i nezadovoljavajućim rezultatima u svim oblastima njihove profesionalne orijentacije. U okviru kliničko pravnog obrazovanja, studenti uče ove veštine, a kasnije kroz simulacije suđenja i vežbaju njihovu primenu na konkretne slučajeve čime se postepeno oslobađaju straha od javnog nastupa, stiču samopouzdanje i samouverenost.

Od uspešno vođenog intervjua zavisice i ostvarenje profesionalnih ciljeva i zadataka. Najvažniji ciljevi pravnog intervjua su prikupljanje relevantnih informacija, uspostavljanje odnosa poverenja sa klijentom, pružanje pouzdanih pravničkih informacija i pružanje saveta klijentima. Bez dobro obavljenog intervjua nije moguće razumeti problem, a samim tim ni pružiti odgovarajuće rešenje. Zbog toga je veština intervjuisanja jedna od centralnih tema kojima se poklanja velika pažnja u okviru kliničko pravnog obrazovanja.

SAVETOVANJE

Savetovanje se javlja kao logičan nastavak pravnog intervjua. Ovde se, takođe, mladi pravnici susreću sa brojnim problemima. Naime, kako primeniti stečeno znanje prilikom rešavanja konkretnog pravnog problema. U praksi preovladava stanovište da je advokat osoba koja će rešiti klijentov slučaj, a da on treba samo da iznese svoj pravni problem. Neretko, klijenti su pravno neuka, često i neobrazovana lica, koja u advokatu vide rešenje svih svojih pravnih problema. Oni očekuju da je dovoljno da advokatu samo izlože svoj problem, ali zato, kasnije i svaljuju svu odgovornost na njega, jer uglavnom imaju i nerealna očekivanja. Međutim, uloga advokata je nešto drugačija. Advokat, kao savetodavac, treba klijentu da posle sprovedenog intervjua i identifikacije problema, predoči moguća rešenja i njihove posledice. (Stojanović, 2003:203) On treba samo da jasno predoči sve pravne aspekte klijentovog problema, da mu predloži moguća rešenja, i da, eventualno, imajući u vidu njegov socijalni, ekonomski, psihološki položaj predloži najbolje od mogućih. Na klijentu je da, krajnje, odluči kojim će putem advokat krenuti u rešavanju svog pravnog problema, a advokat je tu samo da mu pomogne u donošenju odluke. Nekada će to možda biti i put koji advokat ne smatra najboljim, ali mora poštovati želju svog klijenta. Sam naziv, savetovanje, ukazuje da je reč samo o davanju mišljenja o određenom pitanju. I u ovoj fazi, može se uočiti sličnost sa medicinom, jer i lekari samo ukazuju svom pacijentu na moguće vidove lečenja, a pacijent je taj koji treba da odluči i da svoj pristanak. U okviru kliničko pravnog obrazovanja, mladi pravnici uče da izbegnu zamke koje nosi neiskustvo,

⁶ O oblicima neslušanja više kod , J. Vlajković, Psihološke komponente uspešnog razgovora, Veštine komunikacije – pravni intervju, str. 11.

želja da se pomogne dugima, ali i da se pridobije što veći broj klijenata. Kao i za intervju, i ovde je potrebno ovladati veštinom savetovanja, nije dovoljno poznavanje prava, pravnih propisa i prakse. Savetovanje mora uslediti nakon intervjua, i to nakon izvesnog vremena. U tom periodu, advokat mora izvršiti odgovarajuću pripremu: analizu odgovarajućih zakona, pomno ispitivanje svih činjenica, sintezu činjenica i zakona, identifikaciju mogućih rešenja i utvrđivanje pravnih posledica svakog od njih, moguće ekonomske, ali i lične posledice. (Živković, 2003:207) Tek nakon što jasno sagleda sve aspekte klijentove pravne situacije i uspešno odgovori na ova pitanja, advokat može ugovoriti sastanak sa svojim klijentom radi davanja saveta. Prilikom savetovanja, on mora jasno odražavati stav da je konačna odluka na klijentu. Postoje i izvesna pravila kojih se mora pridržavati: advokat mora kratko, jasno, tačno, razumljivo izložiti moguće opcije rešenja klijentovog problema, u konačno rešavanje može krenuti tek kada bude siguran da je klijent spreman i da to zaista želi, proces savetovanja se mora odvijati u uslovima uzajamnog uvažavanja i poštovanja klijenta i advokata.

Iako klijentu treba prepustiti donošenje konačne odluke, u slučaju da on zatraži od advokata da umesto njega izvrši izbor između ponuđenih rešenja, advokat to treba učiniti. Nakon zavšetka ove faze, kada stekne uvid i u ciljeve koje klijent želi postići, njegove poglede na moguća rešenja, viđenje potencijalnih posledica predloženih rešenja, advokat može predložiti rešenje, i pri tome mora voditi računa da ono odražava stavove klijenta a ne njegove.

VEŠTINA PISANJA PRAVNIH AKATA

Jedan od najvećih problema sa kojima se diplomirani pravnici susreću na početku svoje profesionalne karijere, kada treba primeniti stečeno znanje u praksi, svakako jeste pisanje pravnih akata. Ovome se, takođe, posvećuje veoma mala, iz mog ličnog iskustva i nikakva pažnja, a reč je o veštini koja se mora izučiti. Samo poznavanje slova zakona nikako nije dovoljno. Veliki deo pravnih akata, njihovi primeri iz prakse, mogu se naći u raznim zbirkama, a dostupni su i na internetu. Naravno, ovo može biti korisno, međutim, svaki građanskopravni odnos, svaka krivičnopravna situacija je specifična, a formulare za najznačajnije akte iz oblasti građanskog i krivičnog prava – ugovore, presude, tužbe, žalbe nije moguće sačiniti. Sa ovim problemom se naročito susreću pravnici koji svoju praksu ne obavljaju kod advokata ili u sudu, već u nekoj privrednoj organizaciji, jer se sa ovim aktima ne susreću, a za polaganje pismenog dela pravosudnog ispita se upravo zahteva posedovanje veštine njihovog sastavljanja. Ukoliko je i moguće sastaviti ugovor uz pomoć nekog primera i poznavanja propisa obligacionog prava; ukoliko je i moguće sačinjavanje raznih zapisnika, naredbi, jer se njihovi obrasci nalaze u kompjuterima u svakoj policijskoj upravi, sačinjavanje presuda, svakako nije moguće. Presuda je veoma značajan pravni akt koji sublimira čitav postupak, predstavlja njegov logičan završetak i jasno, nedvosmisleno i bez ikakve sumnje iskazuje i brani zaključke do kojih je sudija došao ocenom dokaza. Sve što je do

tada urađeno ostaje bez smisla ukoliko ono što je napisano u presudi ostane nedovoljno ili nedostojno prethodno obavljenog posla. Presuda mora biti kvalitetna jer predstavlja krunu celog postupka i ona mora jasno, precizno i logično prikazati zaključke do kojih je sud došao nakon opsežno sprovedenog postupka. Nije dovoljno da presuda bude pravno korektna, već mora biti i jezički i gramatički pravilna, lako čitljiva i razumljiva. Ono što sud kaže i način na koji kaže, podjednako je važno kao i ono što odluči. Za kvalitetnu presudu neophodno je kombinovanje veštine pisanja i pravnog znanja. Svaki sudija ima svoj stil pisanja, i taj stil on prenosi na nove mlađe generacije koje svoj pripravnički staž provode pod njegovim mentorstvom. Ukoliko je njegov stil dobar, a pelceri akata koje sastavlja, a koje mladi pripravnici prikupljaju, kvalitetni, biće takvi i njihovi akti kada krenu sa samostalnim radom. Međutim, pripravnici i kasnije stručni saradnici, moraju zadržati samostalnost i izvesnu kritičnost prema aktima svojih mentora. U okviru kliničko pravnog obrazovanja, studentima se ukazuje da se moraju truditi da, kada krenu sa samostalnim pisanjem akata, formiraju sopstveni stil koji će biti lišen nepravilnosti i grešaka koje su se potkradale njihovim mentorima i koji će biti otvoren za konstantnu samokritiku i usavršavanje.

SIMULACIJE SUĐENJA

Na pravnim fakultetima studenti su najpre primorani da uče teorijske postulate, a da sami naslućuju kada su oni neophodni i kako da ih primenjuju. Sa konkretnim pravnim problemima, živim klijentima, suđenjima oni se susreću tek kada izađu sa fakulteta. Kao što je već napomenuto u radu, praksa koju oni obavljaju u sudovima ili policijskim upravama, pri čemu su samo pasivni posmatrači, za njih nema gotovo nikakav praktični značaj. Da bi diplomirani pravnici, odmah po dobijanju svoje diplome, postali „upotrebljivi“ stručnjaci, neophodno je obrnuti proces edukacije na fakultetima, koji po pravilu ide od teorije ka praksi. Ukoliko se studenti, već u toku studiranja, suoče sa pravim, realnim životnim situacijama, čak i onim najjednostavnijim, i ako im se da zadatak da ih reše, oni će shvatiti šta je potrebno da nauče kako bi uspešno rešavali konkretne pravne probleme. Neophodno je okrenuti proces obrazovanja od prakse ka teoriji, i onda iznova ka praksi, ali na jedan kvalitativno drugačiji nivo. (Baikov,Vasiliev, 1999:5)

U okviru predmeta kliničko pravno obrazovanje, kada studenti steknu neophodno teorijsko znanje i ovladaju svim veštinama, kao kruna njihovog rada, učestvuju u simulacijama suđenja. U okviru simulacije suđenja, u manjim grupama od desetak studenata, podeljeni po ulogama, oni dobiju određenu životnu situaciju i u veštačko stvorenim uslovima učestvuju u rešavanju konkretnog pravnog problema. Počev od samog faktičkog odnosa poput krađe, ubistva ili poremećenih odnosa u bračnoj zajednici, preko izvođenja dokaza, samog postupka, donošenja akata u prvom, drugom stepenu i poslednjoj instanci, studenti učestvuju i proživljavaju svaki aspekt jednog pravnog problema, od rađanja do pravnog

okončanja. Oni veoma realno učestvuju u kompleksnom procesu oživljavanja zakonskih propisa, koji su do tada, za njih, bili samo mrtvo slovo na papiru. Ovo za njih ima veoma dragocen značaj.

Iz ličnog iskustva, posmatrajući studente kako učestvuju u simulacijama koji su organizovane na Internacionalnom Univerzitetu u Novom Pazaru, moram reći da je znanje koje su studenti na ovaj način stekli nadmašilo sva očekivanja brojnih teoretičara koji su se bavili ovim pitanjem, ali i moja lična.

Do sada, u okviru građanskopravne materije studenti su učestvovali u simulaciji razvoda braka. Na ovaj način, oni su gotovo dobrovoljno i samoinicijativno savladali Porodični zakon, Zakon o parničnom postupku i mnoge druge propise i na jedan zanimljiv način uspeali da samostalno shvate i razreše osetljive odnose između bračnih supružnika, ali i da reše brojna pitanja koja se tiču vaspitanja i izdržavanja njihove zajedničke dece. Studenti su imali ulogu i socijalnih radnika, tako da su na ovaj način pored propisa iz oblasti prava morali da se upoznaju i sa brojnim drugim.

U okviru krivičnopravne materije, studenti su rešili krivično delo teške krađe. U toku simulacije, oni su sačinili desetak akata, počev od naredbi za pretresanje stana, brojnih izveštaja veštaka, optužnog predloga, presude pa sve do žalbe, ali i učestvovali u raznim dokaznim radnjama, uzimanja otisaka, saslušanja svedoka i dr.

Znanje koje su studenti usvojili, u toku ovih simulacija suđenja, naučeno je sa razumevanjem, a ne napamet. Takođe, ono što studenti sami shvate, saznanja do kojih sami dođu, ostaju dugo urezani i njihovom pamćenju, za razliku od onoga na šta su primorani da uče, radi dobijanja ocena.

PRUŽANJE BESPLATNE PRAVNE POMOĆI U OKVIRU PRAVNIH KLINIKA

Od samog početka osnivanja pravnih klinika osnovna ideja bila je da jedan od ciljeva njihovog rada bude pružanje besplatne pravne pomoći. Nemački prof. Frommgold se zalagao da se na pravnim fakultetima formiraju pravne klinike na kojima bi se studenti, radeći sa „živim“ klijentima na lakšim slučajevima, pod nadzorom profesora i/ili advokata, učili praktičnim znanjima i veštinama. Skoro istovremeno, u mnogim drugim zemljama, istaknuti profesori, zalagali su se za potpuno istu ideju. Tako su se i ruski prof. Ljublinski i američki prof. Rou zalagali za otvaranje pravnih klinika na kojima bi studenti, pod nadzorom profesora, pružali besplatnu pravnu pomoć siromašnim građanima. (Lazić, 2003:3) Pružanjem besplatne pravne pomoći najugroženijim kategorijama stanovništva, studenti razvijaju osećaj empatije, jačaju svoje samopouzdanje, povećavaju nivo „socijalnog senzibiliteta“, razvijaju toleranciju, razumevanje i poverenje i razvijaju sposobnosti i veštine koje povećavaju njihovu profesionalnu kompetenciju. U interakciji sa iskusnim pravnicima praktičarima angažovanim na klinici, studenti usvajaju etičke standarde i vrednosti pravne struke, pravila profesionalizma i lične odgovornosti. (Petrušić, 2003:18)

Vlada Republike Srbije usvojila je Strategiju razvoja sistema besplatne pravne pomoći u Republici Srbiji⁷ u kojoj je istaknuto da postoje ozbiljne slabosti i ograničenja u ostvarivanju prava na pristup pravdi, što je pored ostalog, posledica neadekvatnog zakonskog okvira i oskudnih finansijskih sredstava namenjenih pružanju besplatne pomoći. Za prevazilaženje ovih slabosti neophodno je uspostavljanje celovitog, funkcionalnog i efikasnog sistema besplatne pravne pomoći, koji otklanja prepreke i obezbeđuje jednakost u pristupu pravdi. Strategijom su utvrđene smernice i ključni principi budućeg zakonskog i institucionalnog okvira sistema besplatne pravne pomoći. Iako Ustav Republike Srbije u čl. 67. st. 3. jemči besplatnu pravnu pomoć, celovito uređen sistem pružanja pravne pomoći ne postoji. Odredbe o pravnoj pomoći sadržane su u više zakona, koji regulišu samo pojedine vidove pravne pomoći: Zakon o parničnom postupku, Zakon o krivičnom postupku, Zakon o azilu, Porodični zakon, Zakon o advokaturi.

U Republici Srbiji potreba za pružanjem besplatne pomoći je izuzetno velika, a na ovakav zaključak upućuju podaci o broju, strukturi i socio-ekonomskom položaju stanovništva kao i trend porasta potrebe za sudskom zaštitom. Uprkos svemu ovome, Nacrt zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, koji je donet, još uvek nije usvojen. Ovim Nacrtom predviđeno je da i pravne klinike imaju pravo na pružanje besplatne pravne pomoći. Do njegovog donošenja, ne postoji zakonska smetnja da studenti, u okviru pravnih klinika pružaju besplatne savete svojim sugrađanima i pomažu im u sastavljanju pravnih akata.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Cilj ovog rada bio je da kroz kratak prikaz metoda i predmeta kliničko pravnog obrazovanja ukažem na njegovu neminovnost uvođenja u nastavni plan i program pravnih fakulteta. Kao što je već ukazano u radu, pravne klinike imaju fakultativan karakter, a mogućnost sticanja veština koje se uče na njima dostupna je samo ograničenom broju studenata. Neophodno je, pre svega, podignuti pravne klinike na nivo obaveznog predmeta kako bi postale dostupne svim studentima. Jedino na ovaj način pružilo bi se kompletno obrazovanje budućim pravnicima.

Da rezimiram. Prednosti kliničko pravnog obrazovanja su višestране i izuzetne:

- sticanje praktičnih znanja i veština koje su neophodne za obavljanje pravničke profesije;
- usvajanje kodeksa pravne etike;
- razvijanje pravnog morala i pravnog profesionalizma;
- razvijanje empatije;
- građenje mosta između teorije i prakse;
- razvijanje analitičkog i kritičkog načina mišljenja;

⁷ „Sl. glasnik RS“, br. 74/2010.

- jačanje samopouzdanja studenata i oslobađanje od „hladnih nogu“ (straha od javnog nastupa);
- pružanje besplatne pomoći najugroženijim kategorijama stanovništva;
- razvijanje društvene svesti i odgovornosti kod studenata;
- interakcija u radu, odnosno uzajamnost uticaja nastavnik – student doprinosi rušenju barijera i uspostavljanju boljih odnosa između njih;
- ublažava mešavinu osećanja različitog intenziteta počev od treme, neizvesnosti, nesigurnosti koji ide sve do straha, a koji studenti neminovno osećaju kada dođe do sudara teorije i stvarnosti;
- pruža veliku pomoć studentima pri odabiru budućeg poziva.

Najvažniji cilj, čije ostvarivanje pravne klinike omogućuju, a koji je ujedno i svrha samog postojanja pravnih fakulteta jeste osposobljavanje pravnika da stručno, profesionalno, odgovorno i pre svega samostalno obavljaju svoj budući poziv. Jer, suština znanja je u njegovoj primeni.

LITERATURA

- 1.) Baikov, A., Vasiliev, A., Voskobitova, L., Douglass, Patricia, Zykina, T., Kolessov, P., Kuras, T., Lopukhina, N., Mikhailova, L., Nemytina, M., Sukhova, I., Talantsev, N., Tumanova, L., Shagapova, R., Sharygin, V. 1999. Legal clinics: An experiment in the practical training of lawyers. Saint Petersburg.
- 2.) Beljanski, Slobodan. 2010. Pravna etika – uvod, u: *Pravna etika*. 2010. Mreža univerzitetskih pravnih klinika, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS).
- 3.) Kostić, Miomira 2014. Pravna klinika kao metod nastave, u: *Mobilna pravna klinika – od institucija ka žrtvi*, Niš. Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu.
- 4.) Lazić, Miroslav. 2011. Pravni intervju, u: *Pravna klinika za zaštitu prava žena – praktikum za rad studenata*. Niš. Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu.
- 5.) Matijević, Mile. 2014. *Pravne klinike – praktikum*. Banja Luka. Fakultet pravnih nauka Univerziteta za poslovne studije.
- 6.) Moliterno, Džejms. 2006. *Projekat „Vladavina prava u Srbiji“ – materijal za kurs pravna etika*. Beograd. Američka agencija za međunarodni razvoj/Nacionalni Centar za državne sudove, Projekat vladavina prava u Srbiji.
- 7.) Petrušić, Nevena. 2011. Sastavljanje podnesaka, u: *Pravna klinika za zaštitu prava žena – praktikum za rad studenata*. Niš. Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu.

- 8.) Srna, Jelena. 2010. Intervju sa decom i mladima, u: *Veštine komunikacije – pravni intervju*. Mreža univerzitetskih pravnih klinika, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS).
- 9.) Stojanović, Nataša. 2014. *Profesionalna etika advokata, sudija i javnih tužilaca*, u: Mobilna pravna klinika – od institucija ka žrtvi. Niš. Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu.
- 10.) Zakon o polaganju pravosudnog ispita, „Službeni glasnik RS“, br. 16/97.
- 11.) Živković, Mirko. 2003. Savetovanje i davanje saveta, u: *Praktično obrazovanje pravnik*. Niš. Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu.
- 12.) <http://www.ius.bg.ac.rs/Pravna%20klinika/PRAVNA%20KLINIKA.htm>
- 13.) http://www.prafak.ni.ac.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=376&Itemid=469&lang=lat

CLINICAL LEGAL EDUCATION – NECESSARY PART OF THE LAWYERS EDUCATION

PhD Dragana Randelović

Abstract:

In this paper, the author will try, through a brief review of the concept, characteristics, methods and subjects of clinical legal education to point out its significance and the reasons for the introduction in the curriculum of Facultys of Law. The theoretical knowledge that students gain during their studies, as much as good and multilayered it was, it is not enough to allow them to independently perform juristic call after obtaining a diploma. Successful and efficient performance of the legal profession requires the possession of a number of skills, such as interviewing skills, counseling, writing legal documents, etc., and just those skills are subject of clinical legal education. At most law schools has been set up legal clinics, but they have only an optional character.. In this paper, the author tries to prove the necessity of introducing clinical legal education as a compulsory subject, allowing all students to provide quality and complete theoretical and practical knowledge that will enable them to professional, conscientious, responsible, high-quality, professionally and independently perform their future profession.

Key words: legal clinics, clinical legal education, legal interviews, legal ethics, moot courts.